

**Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΡΕΒΕΖΑ
ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ
ΛΙΜΑΝΙΟΥ (1930 -1960)**

Βασίλειος Τριάντης,

Μουσικολόγος – απόφοιτος του Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής της Σχολής
Μουσικής Τεχνολογίας του Τ.Ε.Ι ΗΠΕΙΡΟΥ

5. ΟΙ ΛΑΙΚΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΟΠΑΙΚΤΕΣ

Η αυξημένη εμπορική και επιβατική κίνηση του λιμανιού και ο μεγάλος αριθμός των εργατών που συσσωρεύσε, επέτρεψε στους μεν λαϊκούς οργανοπαίχτες που ζούσαν στην πόλη, να διεκδικήσουν ένα μεροκάματο το χειμώνα μέσα στα μουσικά καφενεία αναλαμβάνοντας την ψυχαγωγία των εργατών και των περαστικών, αλλά και σε άλλους μουσικούς από τις γύρω περιοχές, είτε να εγκατασταθούν, είτε να έρχονται συχνά στην Πρέβεζα για τον ίδιο λόγο. Έτσι από την Πρέβεζα και τα καφενεία στο Σαϊτάν Παζάρ πέρασαν και δούλεψαν πολλοί μουσικοί.

Ανατρέχοντας κανείς στα αρχεία του σωματίου μουσικών θα συναντήσει πάνω από εκατό ονόματα εγγεγραμμένων. Δεν συντρέχει λόγος στο παρών κείμενο να τους αναφέρουμε όλους. Θα αναφερθούμε σχεδόν επιγραμματικά στους μουσικούς οι οποίοι σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες, πρωταγωνιστούσαν στη μουσική δραστηριότητα της πόλης τα τελευταία τριάντα χρόνια της ακμής του λιμανιού – ντόπιους και μη - και στη συνέχεια θα σταθούμε περισσότερο σε αυτούς τους ντόπιους μουσικούς, οι οποίοι σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε, καθιέρωσαν ένα δικό τους στυλ και αναδείχθηκαν σε δασκάλους, δημιουργώντας κατά κάποιο τρόπο μια δική τους «σχολή». Παραθέτουμε παρακάτω τα ονόματα των μουσικών:

Οι Πρεβεζάνοι κλαριτζήδες, Νίκος Τζάρας ο οποίος έπαιζε στην Πρέβεζα προπολεμικά από τη δεκαετία του 1920 μέχρι το 1942 οπότε και απεβίωσε , ο Βασίλης Μπεσίρης ή Τουρκοβασίλης από τα τέλη ακόμα της δεκαετίας του '30 αλλά κυρίως τις δεκαετίες του

'50 και του '60, ο Αλέκος Τζέμος την ίδια περίπου περίοδο και ο Νίκος Νταής ή Τίκος που ήταν ενεργός μουσικός ως και τη δεκαετία του '90.

Επίσης ο Μάκης Βασιλειάδης από το χωριό Ίσωμα της Πάτρας, που εγκαταστάθηκε στην Πρέβεζα το 1954 σε ηλικία δεκατεσσάρων χρονών και μαθήτευσε κοντά στον βιολιστή Φώτη Ντίνου. Η πρώτη φορά που έπαιξε σε κοινό σύμφωνα με μαρτυρία του ήταν στα καφενεία στο Σαϊτάν Παζάρ. Την ίδια περίπου περίοδο εγκαταστάθηκε στην Πρέβεζα όπου ζει και δραστηριοποιείται μέχρι και σήμερα και ο Κώστας Χαρισιάδης από το Δελβινάκι Ιωαννίνων.

Πέρασαν επίσης πολλοί δεξιοτέχνες του κλαρίνου που έρχονταν από άλλες περιοχές και ενσωματώνονταν στις τοπικές ορχήστρες. Αυτοί για τους οποίους έχουμε προφορικά στοιχεία πως δούλεψαν με κάποια συχνότητα στο Σαϊτάν Παζάρ είναι οι εξής:

- Ο Βασίλης Σαλέας από το Αγρίνιο ο οποίος έπαιζε συχνά στο Σαϊτάν Παζάρ τη δεκαετία του '50.
- Ο Παρασκευάς Κουτροπάνος και ο Αντρέας Θεοδωρόπουλος επίσης από το Αγρίνιο.
- Ο Τάκης Γκάγκας από τα Γιάννενα.
- Ο Θανάσης Χαλιγιάννης από τον Παρακάλαμο Ιωαννίνων.
- Ο Βαγγέλης Σούκας από το Κομπότι Άρτας και άλλοι.

Η μουσική δράση των περισσότερων από τους παραπάνω μουσικούς στην Πρέβεζα, εκτείνεται κυρίως τη δεκαετία του '50 ως και τα τέλη περίπου του 1960.

Βιολί έπαιζε ο Τάκης Τζέμος (ένας μεγάλος δεξιοτέχνης με τον οποίο θα ασχοληθούμε παρακάτω), ο Κώστας Τίκος ή Νταής, ο Φώτης Ντίνου και ο Παύλος Ζαφείρης. Όλοι τους, εκτός από τον Κώστα Τίκο ή Νταή, κατάγονταν από το Μαργαρίτι Θεσπρωτίας αλλά ζούσαν στην Πρέβεζα.

Λαούτο ο Βασίλης Γκούνης, ο Γιώργος Πούμπης ή Λιόλης, ο Παναγιώτης Τζέμος και ο Γιώργος Τίκος ή Νταής. Έπαιξε επίσης και ο Χρήστος Ζώτος από την Κανδήλα Ξηρομέρου ο οποίος εργάστηκε δύο χειμώνες στην Πρέβεζα, το 1953 και το 1958.

Σημαντικοί τραγουδιστές ήταν οι Πρεβεζάνοι, Δημήτρης Καλλίνικος γνωστός με το παρατσούκλι ως Αραπάκης, ο οποίος έδρασε κυρίως προπολεμικά, δούλεψε στην Αθήνα και ηχογράφησε σε αρκετούς δίσκους. Επίσης οι Λάκης Πάτσης, Αλέκος Τζέμος, ο Φώτης Ντίνου που τραγουδούσε κυρίως αμανέδες, ο Νίκος Αναστασίου, ο Πάνος Τζέμος και Γιώργος Τίκος που εκτός από οργανοπαίχτες είχαν πολύ καλές φωνές και αναλάμβαναν συχνά και το ρόλο του τραγουδιστή. Επίσης ο τραγουδιστής Τάκης Καρναβάς από την Κανδήλα Ξηρομέρου και ο Αλέκος Κώστας από τα Άνω Βλάντα της περιοχής Φαναρίου Πρέβεζας που τραγούδησε στα καφενεία τα τελευταία κυρίως χρόνια της λειτουργίας τους.

Στην Πρέβεζα αναδείχθηκαν μουσικοί που εκπροσωπούσαν και άλλα όργανα της ελληνικής παραδοσιακής ορχήστρας εκτός από αυτά που χρησιμοποιούνται σε αυτή που θεωρείται ως κλασική Ηπειρώτικη ζυγιά¹ (κλαρίνο, βιολί, λαούτο, ντέφι).

Σαντούρι έπαιζαν οι Πρεβεζάνοι, Νίκος Αναστασίου, ο Λεωνίδας (Νίδας) Δημητρίου και ο Παράσχος που ήτανε πρόσφυγας από τη Μικρά Ασία.

Προπολεμικά αλλά και μεταπολεμικά έπαιζε ούτι και τραγουδούσε και ένας Μικρασιάτης πρόσφυγας, ο Δημοσθένης Καταρτζής ο οποίος σύμφωνα με μαρτυρίες ήταν καλός μουσικός και περιζήτητος στα στέκια του λιμανιού. Ούτι έπαιζε επίσης και ο Βασίλης Χατζησσαβόπουλος.

Ενδιαφέρον επίσης έχει και η μαρτυρία του Θόδωρου Ζαφείρη, πως πριν τον πόλεμο, τη δεκαετία του '30, στο Σαϊτάν Παζάρ και συγκεκριμένα στο καφενείο του Σωτήρη Σόφη, έρχονταν και έπαιζαν και Τούρκοι μουσικοί από την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη². Ενσωματώνονταν στις ντόπιες ορχήστρες και μοιράζονταν τη δουλειά παίζοντας μαζί. “ Έπαιζαν οι δικοί μας τα δικά μας και έπειτα απαντούσαν αυτοί με

¹ κομπανία

² Η καταγωγή των μουσικών είναι λίγο ασαφής. Δεν ξεκαθαρίστηκε αν πρόκειται για κάτοικους της Θεσσαλονίκης ή για μουσικούς της Πόλης που ταξίδεψαν στη Θεσσαλονίκη για να παίξουν και έφτασαν μέχρι και την Πρέβεζα.

σαρκιά, μοιρολόγια, σκέτο βυζαντινό. Ήταν και ένας τραγουδιστής ο Ημίν Αράπης που τραγουδούσε κάτι σαρκιά³..” Ο Τάσος Τζάρας μας λέει πως προπολεμικά έρχονταν αρκετές φορές τούρκικες κομπανίες και έπαιζαν στο καφενείο του Φιφί στην παραλία. “..Κάθονταν στην Πρέβεζα και δύο μήνες καμιά φορά. Πολλούς τους έφερνε ο πατέρας μου που τους γνώριζε από την Πόλη..”

Κάποιοι από τους παραπάνω μουσικούς που αναφέραμε συνεργάζονταν σε πιο μόνιμη βάση σαν κομπανία, όπως για παράδειγμα η οικογένεια των Τικαίων γνωστή ως Νταήδες, με τον Νίκο Νταή στο κλαρίνο. Πέρα από το γεγονός ότι δεν έχουμε πληροφορίες για πιο σταθερά σχήματα, φαίνεται ότι οι μουσικοί στις κομπανίες της Πρέβεζας εναλλάσσονταν κρατώντας κάποιες φορές έναν μικρό πυρήνα σταθερό. Έτσι ο Νίκος Τζάρας είχε για μεγάλο διάστημα τον Τάκη Τζέμο για βιολί στην κομπανία του (ο οποίος Τζέμος μετά το θάνατο του Τζάρα συνεργάστηκε με τον Τουρκοβασίλη και ενίοτε συνέθετε δικό του σχήμα) και τον Βασίλη Γκούνη ή τον Παναγιώτη Τζέμο στο λαούτο. Ο Φώτης Ντίνου την δεκαετία του '50 έπαιζε κυρίως με τον Μάκη Βασιλειάδη και τον Δημοσθένη Καταρτζή. Η γενική αίσθηση που έχουμε πάντως από τις μαρτυρίες, είναι πως όλοι σχεδόν συνεργάζονταν μεταξύ τους συνθέτοντας πολλές φορές μέσα στα μουσικά καφενεία σχήματα, όταν βρίσκονταν δουλειά.

Σίγουρα τα τελευταία τριάντα χρόνια της ακμής του λιμανιού έχουν περάσει και πολλοί άλλοι λαϊκοί μουσικοί από την Πρέβεζα και τα στέκια στο Σαϊτάν Παζάρ όπως για παράδειγμα οι Χαλκιάδες⁴, ο μεγάλος λαουτιέρης Γεράσιμος Λάλος με το Βασίλη Σούκα κ.α. Δεν είναι δυνατό να τους αναφέρουμε όλους και σίγουρα οι πηγές μας έχουν παραλείψει πολλούς. Άλλωστε δεν είναι αυτός ο σκοπός της παρούσης εργασίας. Θα σταθούμε όμως όπως αναφέραμε παραπάνω, στους ντόπιους μουσικούς που θεωρούνται πιο σημαντικοί σύμφωνα με τις πηγές και είναι αυτοί που δημιούργησαν «σχολή», με την έννοια ότι μαθήτευσαν σε αυτούς αρκετοί μουσικοί, άφησαν πίσω τους δισκογραφία και καθιέρωσαν ένα δικό τους στυλ παιξίματος το οποίο διαμόρφωσε εν τέλει το

³ Ο Τάσος Τζάρας σε συνέντευξη που μας έδωσε κάνει λόγο για ένα Τούρκο τραγουδιστή Ημίν Εφέντη ο οποίος ζούσε στην Πρέβεζα, τραγουδούσε στα μουσικά καφενεία και είχε δουλέψει και με τον Νίκο Τζάρα την ίδια εποχή. Υποθέτουμε πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο που αναφέρει ο Θ. Ζαφείρης αλλά και ο Μάκης Βασιλειάδης σε συνέντευξη που μας παραχώρησαν.

⁴ Εννοείται το συγκρότημα των αδελφών Χαλκιά με τον Τάσο Χαλκιά στο κλαρίνο.

Πρεβεζάνικο μουσικό ιδίωμα. Τα κριτήρια αυτά κατά τη γνώμη μας δεν μπορούν να είναι πάντοτε αντικειμενικά και ίσως αδικούν πολλούς από τους μουσικούς που δε θα αναφέρουμε ή αντίθετα πολλές φορές μπορεί να εξυψώσουν άλλους περισσότερο από ότι θα έπρεπε. Είναι απαραίτητα όμως για έναν ερευνητή σήμερα, ο οποίος χρειάζεται «ζωντανά» στοιχεία όπως για παράδειγμα οι ηχογραφήσεις για να τεκμηριώσει τις θέσεις του.

Οι ντόπιοι μουσικοί που διαθέτουν αυτά τα κριτήρια και που κάποιος από τους Πρεβεζάνους που έζησαν τα τελευταία χρόνια της ακμής του λιμανιού, θα αναφέρει πρώτους (σα βασικούς εκπροσώπους των Πρεβεζάνων λαϊκών οργανοπαιχτών) είναι, ο Νίκος Τζάρας με το κλαρίνο, ο επίσης κλαριτζής Βασίλης Μπεσίρης ή Τουρκοβασίλης και ο βιολιστής Τάκης Τζέμος⁵.

Ο Νίκος Τζάρας θα λέγαμε ότι αποτελεί κατά κάποιο τρόπο «σύμβολο» για τη δημοτική μουσική της πόλης, με την πλούσια για την εποχή μουσική δραστηριότητα που διέθετε ως λαϊκός οργανοπαίχτης. Γεννήθηκε πιθανότατα στους Χουλιαράδες Ιωαννίνων το 1892, η καταγωγή του πατέρα του όμως, προερχόταν από την Κωνσταντινούπολη σύμφωνα με μαρτυρία του Τάσου Τζάρα, γιου του Νίκου. Μετακόμισαν από τα Γιάννενα στην Βόνιτσα Αιτωλοακαρνανίας όταν ο Νίκος Τζάρας ήταν περίπου δεκαπέντε χρονών και έπειτα από λίγα χρόνια πέρασαν στην αντικρινή Πρέβεζα. Αυτά πρέπει να συνέβησαν αρχές της δεκαετίας του '20. Ο πατέρας του ήταν σιδεράς ενώ ο Νίκος Τζάρας στην Πρέβεζα δούλεψε αρχικά ως αραμπατζής⁶ αφού το λιμάνι εκείνα τα χρόνια πρόσφερε σε καθημερινή βάση μεροκάματο στους μεταφορείς εμπορευμάτων. Αφοσιώθηκε στο επάγγελμα του κλαριτζή, όταν η δουλειά του αραμπατζή και των караγωγέων γενικότερα, άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα λόγω της εμφάνισης των αυτοκινήτων στο χώρο των χερσαίων μεταφορών.

Δε θα σταθούμε σε περισσότερες βιογραφικές λεπτομέρειες, θα αναφερθούμε όμως στην καλλιτεχνική δραστηριότητα του Τζάρα στο βαθμό που τα στοιχεία που υπάρχουν μας το

⁵ Οι συγκεκριμένοι οργανοπαίχτες έχουν τιμηθεί και σε εκδήλωση του Δημοτικού Ωδείου Πρέβεζας το καλοκαίρι του 1990 στα πλαίσια των εκδηλώσεων «Νικοπόλεια».

⁶ Οδηγούσε αραμπά (κάρου που το έσερναν άλογα και που μετέφερε προϊόντα σε μικρές ποσότητες)

επιτρέπουν. Ο Νίκος Τζάρας έπαιζε το χειμώνα στα μουσικά καφενεία στο Σαϊτάν Παζάρ και το καλοκαίρι δούλευε σε πανηγύρια κυρίως στα χωριά του νομού της Πρέβεζας και της Αιτωλοακαρνανίας (περιοχή Ξηρομέρου). Μια πολύ σημαντική στιγμή στην πορεία του ως μουσικός, είναι η ανακάλυψή του από την λαογράφο Μέλπω Μερλιέ, η οποία τον κάλεσε στην Αθήνα να ηχογραφήσει, για λογαριασμό του ιδρύματος που τότε ονομαζόταν «Σύλλογος Δημοτικών Τραγουδιών» και μετέπειτα «Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο Μέλπως Μερλιέ» τα πρώτα δημοτικά τραγούδια. Οι δίσκοι αυτοί ηχογραφήθηκαν τη χρονιά 1930 -1931⁷. Μέσα σε αυτή τη δεκαετία ο Τζάρας κατέβηκε αρκετές φορές στην Αθήνα και ηχογράφησε εκτός από τα τραγούδια για λογαριασμό της Μερλιέ και πολλά άλλα τραγούδια ανάμεσα στα οποία και αρκετά δικά του.

Ο Νίκος Τζάρας θεωρείται ως ο βασικός διαμορφωτής του ρεπερτορίου των δημοτικών τραγουδιών στην Πρέβεζα αφού πολλά από τα τραγούδια αυτού του ρεπερτορίου, του «χρεώνονται» και σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούν διασκευές, τούρκικων κυρίως κομματιών. Θα αναφερθούμε σε αυτά εκτενέστερα, στο κεφάλαιο για το ρεπερτόριο. Πράγματι το 1928 ο Τζάρας επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη όπου είχε έναν ετεροθαλή αδερφό που ζούσε εκεί, έμεινε για αρκετούς μήνες και έπαιζε με πολλούς Τούρκους ομότεχνούς του, όπως και με τον μεγάλο τούρκο μουσικό Μουνίρ Νουρεντίν Σελτζούκ . Υποθέτουμε πως ο Τζάρας προσπάθησε να αφομοιώσει τεχνικές και μελωδίες μέσα από αυτή την τριβή με τους τούρκους μουσικούς και να τις εντάξει στο ρεπερτόριο του. Σύμφωνα επίσης με τη μαρτυρία του γιου του Τάσου, ο Τζάρας επιδίωκε να παίζει και έπαιζε κάθε φορά με τους τούρκους μουσικούς που επισκέπτονταν τα καφενεία της Πρέβεζας τα χρόνια του μεσοπολέμου για να δουλέψουν.

Δούλεψε με πολλούς μουσικούς από την Πρέβεζα και από άλλες περιοχές, όπως για παράδειγμα με τους Χαλκιάδες τους οποίους και είχε πάρει στο συγκρότημά του και είχαν δουλέψει μαζί για μεγάλο χρονικό διάστημα στα χωριά του Ξηρομέρου. Στις ηχογραφήσεις που μας άφησε, βασικοί συνεργάτες του ήταν, οι Κώστας Μπενάτσης βιολί και τραγούδι, Βασίλης Ντάλας λαούτο, Γάκης Σιόντης από τους Χουλιάρδες

⁷ CD *Τραγούδια από τα Γιάννινα με την κομπανία του Νίκου Τζάρα*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Φίλοι Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου Μέλπως Μερλιέ, 2002, Διάρκεια 62:12, 24 ηχογραφήσεις 1930, ένθετο 9 σελίδων, Γενική επιμέλεια , έρευνα , κείμενα Μάρκος Δραγούμης, Γρηγόρης Μπενέκος,

τραγουδι και ο αδελφός του Απόστολος Τζάρας ο οποίος ζούσε στην Πάτρα, επίσης τραγουδι. Οι παραπάνω μουσικοί που αναφέραμε αποτελούν κατά τη γνώμη μας, περισσότερο περιστασιακούς συνεργάτες για τις ανάγκες των ηχογραφήσεων, παρά μόνιμους συνεργάτες ενταγμένους στην κομπανία του Τζάρα. Ηχογράφησε κυρίως στην Columbia, στην Odeon, και στην His Mastrer's Voice⁸. Η τελευταία φορά που ηχογράφησε ήταν το 1938 και στο συγκεκριμένο δίσκο τραγουδά ο αδερφός του, Αποστόλης Τζάρας.

Έτσι αν και έφυγε από τη ζωή νέος, το 1942 σε ηλικία 44 χρονών ωστόσο άφησε πίσω του μια σημαντική δισκογραφική δουλειά για τα δεδομένα της εποχής, που περιέχει πάνω από πενήντα κομμάτια από τα οποία τα περισσότερα είναι οργανικά⁹.

Ενδεικτικά αναφέρουμε:

- *Ένα αηδονάκι*
- *Το λεν' οι κούκοι*
- *οι Σιαμάδες*
- *Γκάντα*
- *Η Αβγένω*
- *Οι κύκλες*
- *Ο Ντελήγιωργας*
- *Τα Κλάματα*
- *Τ' Αϊ Λαζάρου*
- *Ο Γεροσόλυμος*
- *Η Μπούλκω*
- *Μπαίνω μεσ' στ' αμπέλι*
- *Σε τούτ' την τάβλα*
- *Λιασκοβίκης*
- *Φίλοι μου γιατί δε τρώτε*
- *Σου παραγγέλνω μαύρη γη*

⁸ Τις πληροφορίες αυτές μας τις δίνει ο Τάσος Τζάρας. Για την τελευταία εταιρία διατηρούμε επιφυλάξεις

⁹ Εκτός από τα «εκ φύσεως» οργανικά κομμάτια που δεν έχουν λόγια όπως η *Παπαδιά*, ο *Αλάμπης*, η *Γενοβέφα*, το *Λιασκοβίκι*, η *Πλεύρα*, το *Γιαννιώτικο*, ο *Λιάσκος* και τα *χασάπικα*, ο Τζάρας αποδίδει στη δισκογραφία του οργανικά, και πολλά από τα δημοτικά τραγούδια που αναφέραμε.

- *Οσμαντάκας*
- *Ποταμιά*
- *Κυρα Βαγγελιώ*
- *Κίνησαν τα καράβια (τραγουδά ο ίδιος)*
- *Ας παν' να ιδούν τα μάτια μου (τραγουδά ο ίδιος)*
- *Ο Ρόβας*
- *Κουρμανιώτισσα*
- *Αφήνω γεια μανούλα μου*
- *Αγγέλω*
- *Βάτους και αγκάθια*
- *Ο Μενούσης*
- *Παπαδιά*
- *Γενοβέφα*
- *Αλάμπης*
- *Λιασκοβίκι*
- *Γιαννιώτικο*
- *Όλες οι δάφνες*
- *Γιαννιώτικο γονατιστό*
- *Το καλοκαιράκι*
- *Σελήμπεης*
- *Παιδιά μ' σα θέλ' τε λεβεντιά*
- *Τσάμικος Ηπείρου*
- *Κυρα – Μαριγώ*
- *Στο' πα και στο παρήγγεια*
- *Ξένε που'σαι στην ζενιτιά*

Την παραπάνω δισκογραφία παραθέτει ο Θόδωρος Ακρίδας¹⁰. Εμείς θα προσθέσουμε στη δισκογραφία του Τζάρα τους οργανικούς σκοπούς:

- *Λιάσκος*

¹⁰ *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, περίοδος β', τεύχος 24, Πρέβεζα, σελ. 17

- *Πλέβρα ή Πλέβνα*
- και τα τραγούδια:
- *Παιδιά μ' το τ'είστε στα λερά*
- *Σαν πας πουλί μ' κατ' τη Φραγκιά*
- *Δόντια πυκνά*
- *Ο Τσουρλής*
- *Αλεξάνδρα*
- *Η Βασίλω*
- *Τ' Αλή Πασά*
- *Κάψτε τα Γιάννινα*
- *Ο Καλαντζής*
- *Της νύφης*
- *Το πίνει ο Κώστας το κρασί*
- *Μπαζαργάνα*
- *Καραμπιριά ξεκίνησε*
- *Μηλιά*

Καθώς επίσης και δύο οργανικά χασάπικα. Ο ερευνητής Παναγιώτης Κουνάδης¹¹ σε λίστα της Columbia, μας δίνει και τον *Παλαμιώτη* ηχογραφημένο από τον Τζάρα το 1934.

Αν και ο Νίκος Τζάρας φέρεται να ήταν οπαδός του «αλά τούρκα» παιξίματος και της λαϊκής τουρκικής μουσικής, παρατηρώντας κανείς τη δισκογραφία του, μπορεί να παρατηρήσει ότι το παίξιμο του στην πλειοψηφία των τραγουδιών, είναι δωρικό¹². Είναι γεγονός βέβαια πως η τεχνολογία της εποχής πάνω στις ηχογραφήσεις, η πίεση του χρόνου της ηχογράφησης που απαιτούσε να ολοκληρωθεί το τραγούδι πριν τελειώσει το κερύ στον κύλινδρο, καθώς και η κακή ρυθμική και αρμονική συνοδεία πάνω στην οποία ο σολίστας Τζάρας έπρεπε να αποδώσει δεξιοτεχνικά κομμάτια, είναι παράγοντες που πρέπει να λάβουμε υπόψη ακούγοντας αυτές τις ηχογραφήσεις. Για παράδειγμα η

¹¹ Παναγιώτης Κουνάδης, *Εις ανάμνησιν στιγμών ελκυστικών, κείμενα γύρω από το ρεμπέτικο*, εκδ. Κατάρτι, σελ. 348

¹² Στακάτο, κοφτό και λυτό παίξιμο χωρίς τραβήγματα και χωρίς έντονη χρήση των διαστημάτων της βυζαντινής και τούρκοαραβικής μουσικής.

πλειοψηφία των παραπάνω κομματιών παίζονταν πολύ αργά στην Πρέβεζα σε σύγκριση με την ταχύτητα με την οποία τα αποδίδει ο Τζάρας στους δίσκους. Αυτό πολύ πιθανά να οφείλεται στην πίεση του χρόνου που ασκούσε στον μουσικό ο περιορισμένος χρόνος εγγραφής του κάθε κομματιού.

Σύμφωνα με μαρτυρίες ανθρώπων που τον άκουσαν και ακούγοντας και τις ηχογραφήσεις του, ο Τζάρας δείχνει να υπερτερεί στην τεχνική φύσηματος σε σχέση με τη δεξιοτεχνία των δαχτύλων αποδίδοντας έναν ήχο γλυκό και απαλό ο οποίος παρέπεμπε συχνά στο άκουσμα της φλογέρας.

Ο Νίκος Τζάρας υπήρξε δάσκαλος για πολλούς νεώτερους μουσικούς. Κοντά του μαθήτευσαν οι Πρεβεζάνοι Βασίλης Μπεσίρης ή Τουρκοβασίλης και Νίκος Νταής, ο Νίκος Βρυώνης από τη Λευκάδα, ο Φώτης Πατσούρας από το Ξηρόμερο και άλλοι. Αν και έζησε σε εποχές που ο λαϊκός πρακτικός μουσικός δεν έχαιρε ιδιαίτερου σεβασμού και εκτίμησης κυρίως από την «ανώτερη» αστική τάξη, ωστόσο ο ίδιος άφησε ένα μεγάλο όνομα που στηριζόταν όχι μόνο στην πλούσια μουσική του δραστηριότητα αλλά και στο ήθος που διέθετε ως άνθρωπος.

Ένας άλλος κλαρινίστας που έγραψε την δική του ιστορία στην λαϊκή μουσική της Πρέβεζας είναι ο Βασίλης Μπεσίρης γνωστός και ως Τουρκοβασίλης. Γεννήθηκε στην Πρέβεζα το 1906 και μαθήτευσε αρχικά κοντά στον Νίκο Τζάρα και έπειτα από χρόνια στον Χαράλαμπο Μαργέλη από το Μεσολόγγι. Σε ηλικία 17 χρονών άρχισε να δουλεύει στα πάλκα μαζί με το δάσκαλο του και στη συνέχεια μόνος του¹³.

Το παρατσούκλι του οφείλεται στο γεγονός πως το παίξιμο του ήταν επηρεασμένο από την τούρκικη μουσική το γνωστό «αλά τούρκα». Αν και ξεκίνησε να δουλεύει στην Πρέβεζα πριν τον πόλεμο, καθιερώθηκε ωστόσο στη δουλειά ως μεγάλος δεξιότηχνης τις δεκαετίες απ' το 1945 ως το '65. Αυτό το διάστημα η κομπανία του Τουρκοβασίλη υπήρξε από τις πιο περιζήτητες κομπανίες στα χωριά του νομού Πρέβεζας, Λευκάδας και Ξηρομέρου. Η κομπανία του απαρτιζόταν από τους Τάκη Τζέμο ή Κώστα Νταή στο

¹³ βλ. Θόδωρος Ακρίδας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, ό.π., σελ.19

βιολί, τον Νίκο Αναστασίου ή τον Νίδα Δημητρίου στο σαντούρι, τον Γιώργο Λιόλη και Γιώργο Νταή στο λαούτο και στο τραγούδι τον Νίκο Αναστασίου με το σαντούρι, τον Γιώργο Νταή με το λαούτο, τον Γιάννη Μαϊκαντή από το Αγρίνιο και άλλους. Την δεκαετία του '50 τον καλούνε στην Αθήνα να ηχογραφήσει και ο Τουρκοβασίλης ανταποκρίνεται ανοίγοντας μια πόρτα στην πρωτεύουσα, που θα του προσφέρει πλούσια δισκογραφία, δουλειά σε νυχτερινά κέντρα και μέσα από όλα αυτά θα κάνει το όνομα του γνωστό στο πανελλήνιο. Μαθητές του υπήρξαν ο Δημήτρης Λογοθέτης, ο Γιάννης Ζερέγκας και άλλοι.

Στη δισκογραφία του περιλαμβάνονται τα τραγούδια:

- *Κόρη μ' το μαντηλάκι σου*
- *Ρούσα παπαδιά*
- *Μικρή με πάντρεμες*
- *Ανθούλα μου*
- *Πανάγω μου ποιόν αγαπάς*
- *Τι να σου κάνω Χαϊδώ μου*
- *Ποια σκύλα μάνα το 'λεγε*
- *Μανιατοπούλα*
- *Κόρη με τ' αργυρά κουμπιά*
- *Ξύπνα πουλάκι μ'*
- *Λιώνω και πονώ*
- *Πήρε ο Απρίλης 12*
- *Μια μάνα είχε τρία παιδιά*
- *Χορτάριασε το μνήμα μου (τραγουδά η Τασία Βέρα)*
- *Βάσω μ' το φουστανάκι σου*
- *Πρεβεζάνα* (που είναι δική του σύνθεση και τραγουδά επίσης η Τασία Βέρα).

Έχει ηχογραφήσει επίσης σε ένα δίσκο δυο οργανικά κομμάτια, ένα τσιφτετέλι «αράπικο» με τίτλο γιαλέλι – γιαλέλι, και το *Ουλάμ*, που προφανώς είναι παραφθορά του

Χουζάμ¹⁴ τα οποία είναι και τα τελευταία κομμάτια που ηχογραφεί¹⁵ Έφυγε από τη ζωή το 1971 σε ηλικία 65 χρόνων.

Μέσα από τις μαρτυρίες αρκετών αναγνωρισμένων μουσικών της παραδοσιακής μουσικής που δούλεψαν στην Πρέβεζα τα τελευταία χρόνια της ακμής του λιμανιού, όπως ο δεξιότηχνης του κλαρίνου Μάκης Βασιλειάδης, ο λαουτιέρης Χρήστος Ζώτος ο Βαγγέλης Σούκας και άλλοι, οι βιολιτζήδες που έπαιζαν στην Πρέβεζα εκείνη την περίοδο αποτελούσαν για πολλούς – κυρίως μέσα στον κύκλο των μουσικών -τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους των λαϊκών πρακτικών οργανοπαιχτών από πλευράς δεξιοτεχνίας. Αυτοί αντιπροσώπευαν κυρίως το «αλά τούρκα» παίξιμο και υπήρξαν δάσκαλοι όχι μόνο για τους νεώτερους βιολιτζήδες αλλά για όλους τους λαϊκούς οργανοπαίχτες.

Αυτή η αίσθηση υπάρχει και όταν αναφέρονται σε αυτούς ορισμένοι Πρεβεζάνοι που τους έζησαν και τους άκουσαν από κοντά, τα χρόνια που έπαιζαν στο Σαϊτάν Παζάρ και σε άλλα στέκια του λιμανιού.

Ο Μάκης Βασιλειάδης μας αναφέρει πως δάσκαλος του στην Πρέβεζα ήταν ο βιολιστής Φώτης Ντίνου, ενώ ο Βαγγέλης Σούκας στη βιογραφία του αναφέρει ως δικό του δάσκαλο τον βιολιστή Τάκη Τζέμο λέγοντας: “Σήμερα λέω με βεβαιότητα πως το παίξιμο μου ήταν τζεμαϊκό”¹⁶. Δυστυχώς οι Πρεβεζάνοι δεξιότηχνες του βιολιού δεν μας έχουν αφήσει ηχογραφήσεις με τα παιξίματα τους. Ενδιαφέρον όμως έχει το γεγονός πως παιξίματα του Τάκη Τζέμου έχουν μείνει στη μνήμη ανθρώπων και είναι αξιοπερίεργο πως ο λαουτιέρης Χρήστος Ζώτος και ο Πρεβεζάνος Θόδωρος Ζαφείρης που είναι ένας σπουδαίος τραγουδιστής¹⁷ και έζησε και αυτός από κοντά τον Τζέμο, παρά το γεγονός ότι δε γνωρίζονται μεταξύ τους, αποδίδουν και οι δύο φωνητικά, ένα ταξίμι Χιτζάζ¹⁸ με

¹⁴ μουσικός δρόμος – κλίμακα ή κατά την τούρκοαράβικη ορολογία μακάμ, που χρησιμοποιείται στη λαϊκή μουσική. Ωστόσο το συγκεκριμένο κομμάτι είναι σε μακάμ Σεγκιάχ και όχι Χουζάμ.

¹⁵ βλ. Θόδωρος Ακρίδας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, όπ. σελ.20

¹⁶ Ζωή Γκαϊδατζή, *Βαγγέλης Σούκας, Όλα για το όνομα*, εκδ. Κέδρος σελ.21

¹⁷ Ο Θόδωρος Ζαφείρης έχει ένα σπουδαίο ταλέντο στη φωνή το οποίο όμως κατά τον ίδιο, δεν τον άφησε να το αξιοποιήσει ο πατέρας του λόγω της αντιμετώπισης των λαϊκών μουσικών από το κοινωνικό σύνολο εκείνη την εποχή.

¹⁸ Μουσική κλίμακα

τον τρόπο που το έπαιζε ο Τζέμος, σχεδόν απαράλλακτα. Επίσης ενδιαφέρον έχει και η παρατήρηση του τρόπου παιξίματος του κλαρινίστα Βαγγέλη Σούκα ο οποίος όπως προαναφέραμε, υπήρξε μαθητής του Τζέμου.

Ο Τάκης Τζέμος γεννήθηκε στο Μαργαρίτι Θεσπρωτίας το 1905. Εγκαταστάθηκε στην Πρέβεζα γύρω στα 1927 όταν η οικογένεια του μετακόμισε από το Μαργαρίτι στην Πρέβεζα όπου ο πατέρας του Θανάσης Τζέμος - που ήταν και αυτός βιολιστής - άνοιξε τσαρουχάδικο. Ο Τάκης Τζέμος παρόλο που βοηθούσε τον πατέρα του στο τσαρουχάδικο άρχισε να ασχολείται από μικρή ηλικία με το βιολί. Όταν ήρθε στην Πρέβεζα ανέλαβαν να τον βοηθήσουν ο πρόσφυγας σαντουριέρης Παράσχος και ένας τραγουδιστής Αράπης¹⁹. Ο Τάκης Τζέμος γρήγορα εξελίσσεται σε ένα σπουδαίο βιολιστή και γίνεται περιζήτητος από τις ορχήστρες της Πρέβεζας. Δουλεύει αρχικά με τον Νίκο Τζάρα ως και το θάνατο του τελευταίου το 1942. Μετά το θάνατο του Τζάρα δουλεύει κυρίως με τον Τουρκοβασίλη, τον Κώστα Καραγιάννη από τη Λιβαδειά, τον Τάσο Χαλκιά που για λίγο είχε ενσωματωθεί στο συγκρότημα του Τζέμου και του Τουρκοβασίλη²⁰, τον Βαγγέλη Σούκα και άλλους.

Σε κάποια του εμφάνιση τον άκουσε ένας μεγάλος βιολιστής της εποχής, ο Δημήτρης Σέμσης γνωστός και ως Σαλονικιός, ο οποίος εντυπωσιάστηκε από το παίξιμο του και τον παρότρυνε να εγκατασταθεί στην Αθήνα για να εργαστεί. Ο Τζέμος έφυγε για την Αθήνα όπου συνεργάστηκε με πολλούς μουσικούς, κέρδισε το θαυμασμό τους και έκανε ακόμα πιο γνωστό το όνομα του στον κύκλο των μουσικών σε πανελλήνια εμβέλεια. Δεν έμεινε όμως για πολύ στην Αθήνα αφού κάποια περιστατικά τον ανάγκασαν να γυρίσει και να μείνει μόνιμα στην Πρέβεζα.

Δυστυχώς οι συγκυρίες δε του επέτρεψαν να ηχογραφήσει σε κάποια εταιρεία. Ωστόσο θα χρησιμοποιήσουμε και μαρτυρίες μουσικών που έπαιζαν μαζί του ή τον άκουσαν να παίζει, οι οποίες είναι περιγραφικές και μας δίνουν έστω και μια αμυδρή ιδέα για τον τρόπο με τον οποίο χειριζόταν το βιολί. Ο Χρήστος Ζώτος που δούλεψε μαζί του μας

¹⁹ Είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για τον Τούρκο τραγουδιστή Ημίν Αράπη για τον οποίο κάνουν λόγο στις μαρτυρίες τους ο Θόδωρος Ζαφείρης ο Τάσος Τζάρας και ο Μάκης Βασιλειάδης.

²⁰ Αντρέας Χρονόπουλος, *Θύμησες και σημειώσεις Τάσου Χαλκιά*, εκδ. Απόπειρα σελ.53

λέει πως ο Τζέμος μπορούσε να «βγάλει» σχεδόν ένα ολόκληρο τραγούδι με μια δοξαριά. Αν και αυτό είναι κατά κάποιο τρόπο σχήμα λόγου, ο Χ. Ζώτος θέλει να δώσει έμφαση στο γεγονός πως ο Τζέμος δε χρησιμοποιούσε πολύ το δοξάρι πάνω κάτω με «κοντές» δοξαριές, αλλά δούλευε πολύ καλά το αριστερό του χέρι παίζοντας με πολλά γκλισάντα και «γεμάτες» δοξαριές. Ο Θόδωρος Ζαφείρης μας αναφέρει πως ο Τζέμος μετακινούσε τα δάχτυλα του αριστερού χεριού πάνω στο βιολί χωρίς να τα σηκώνει σχεδόν ποτέ, επιβεβαιώνοντας κατά κάποιο τρόπο το διαρκές γκλισάντο, ενώ ο Θόδωρος Ακρίδας εξετάζοντας το παίξιμο του αναφέρει τα εξής: « Πλατιά και παχιά δοξαριά, εκλεπτυσμένα και πολύ ευκίνητα δάχτυλα, ήχος βιολιού γεμάτος ευαισθησία και λυρισμό»²¹. Ο Τιμολέων Βέσκας ο οποίος δεν είναι μουσικός αλλά φίλος της λαϊκής και ελαφρολαϊκής μουσικής και μαρμπερης στο Σαϊτάν Παζάρ από το 1952, θυμάται έντονα τα μαρς και τις χόρες που έπαιζε ο Τζέμος στα καφενεία στο Σαϊτάν Παζάρ.

Ο Τζέμος συνήθιζε επίσης, λόγω της γνώσης του «αλά τούρκα» παιξίματος και της δεξιοτεχνικής ευχέρειας που διέθετε, να αλλάζει τα κομμάτια. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το τραγούδι «βρύση μου μαλαματένια» το οποίο υπάρχει σε ηχογράφηση από τον Βαγγέλη Σούκα παιγμένο με τον τρόπο που το έπαιζε ο Τζέμος. Το τραγούδι είναι σε ρυθμό 7/8. Αν και το τραγούδι ξεκινά σε μακάμ Ράστ με πτώση μια τρίτη προς τα κάτω σε Ουσάκ και κλείσιμο στην τονική με μετατροπή του Ράστ σε μακάμ Νιγρίζ, κατά τη διάρκεια του Ράστ ο Τζέμος μετατρέπει τα διαστήματα από σκληρά διατονικά σε μαλακά, τονίζοντας κυρίως το Ουσάκ και το επιτυγχάνει αυτό δουλεύοντας διαρκώς με γκλισάντα. Είναι και αυτό ένα στοιχείο του παιξίματος «αλά τούρκα» που χρησιμοποιούσαν συχνά στην Πρέβεζα. Ο Βαγγέλης Σούκας παίζει το κομμάτι πολύ πιο αργά από την ταχύτητα που παίζεται στην υπόλοιπη Ήπειρο, αυτό όμως δεν είναι μια πρωτοτυπία του Τζέμου, αλλά κάτι που συνηθίζονταν στην Πρέβεζα και θα το εξετάσουμε στο κεφάλαιο για το ρεπερτόριο.

Ο Τζέμος μπορεί να μην άφησε πίσω του δισκογραφία, πέρασε όμως από την Πρέβεζα και σχεδόν όλη τη βορειοδυτική Ελλάδα, σαν ένας από τους μεγαλύτερους δεξιοτέχνες

²¹βλ. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, όπ. σελ.22

λαϊκούς μουσικούς που πολλοί μουσικοί προσπάθησαν να φτάσουν σε δεξιοτεχνία και ήθος και όλοι θυμούνται με θαυμασμό. Έφυγε από τη ζωή το 1962.

Ο λαϊκός βιολιστής Φώτης Ντίνου, σύμφωνα πάντα με μαρτυρίες μουσικών , ήταν πιο προσηλωμένος στο «αλά τούρκα παίξιμο» σε σχέση με τον Τζέμο αλλά εκτελούσε πιο «κοντές» και κοφτές δοξαριές. Ο κλαρινίστας Μάκης Βασιλειάδης που υπήρξε μαθητής του και έμεναν στην ίδια γειτονιά στην βόρεια πλευρά της τάφρου, στην σημερινή οδό Αντιάνων, μας λέει ότι τις πρώτες φορές που άκουσε από το σπίτι του τον Φώτη Ντίνου να παίζει, πίστευε πως άκουγε από ραδιόφωνο της γειτονιάς το σταθμό Άγκυρα²² που συνήθιζαν να ακούνε τότε οι μουσικοί στην Πρέβεζα. “Το αλά τούρκα, το καθ’ αυτό βυζαντινό το είχε αυτός” μας λέει. Τον συνάντησε στα μουσικά καφενεία στο Σαϊτάν Παζάρ όπου δούλευε με τον Μικρασιάτη πρόσφυγα Δημοσθένη Καταρτζή ο οποίος έπαιζε ούτι. Ο Δημοσθένης τραγουδούσε πολλά τούρκικα τραγούδια ενώ ο Φώτης Ντίνου που είχε επίσης καλή φωνή συνήθιζε να λέει αμανέδες. Με αυτούς τους δύο έπαιξε για πρώτη φορά ο Μάκης Βασιλειάδης στην Πρέβεζα. Από τον Φώτη Ντίνου έμαθε και όλα τα οργανικά δεξιοτεχνικά κομμάτια που παίζονταν στην Πρέβεζα.

Ο τρόπος «αλά τούρκα» χαρακτηρίζει τα παιχνίδια στην Πρέβεζα και φαίνεται να είχε επηρεάσει τους λαϊκούς οργανοπαίχτες της πόλης. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η Πρέβεζα απελευθερώθηκε από τους Τούρκους το 1912, ενώ λίγα χρόνια αργότερα υπήρξε ένα από τα αστικά κέντρα της Ελλάδας που δέχτηκαν πρόσφυγες από την Μικρά Ασία, μπορούμε να κατανοήσουμε αυτή την τάση. Όλα αυτά δικαιολογούν και το γεγονός ότι τούρκοι μουσικοί έρχονταν και έπαιζαν στην Πρέβεζα κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Τα ανατολίτικα ακούσματα ήταν αρεστά σε μερίδα του πληθυσμού της πόλης και πιο συγκεκριμένα σε μεγάλη μερίδα της λαϊκής τάξης.

²² Ραδιοφωνικός σταθμός της Άγκυρας ο οποίος εξέπεμπε στην συχνότητα των βραχέων κυμάτων.